

Handwritten notes in a spiral notebook, written in a cursive script. The text is arranged in approximately 15 lines, starting from the top left and moving downwards. The handwriting is somewhat slanted and includes various symbols and characters, possibly representing a specific dialect or a shorthand system. The notes appear to be a list or a series of related phrases. The spiral binding of the notebook is visible at the top edge.

140 hyllmeter, 75 000 brev och 100 000 klipp

Astrid Lindgrens arkiv i Kungliga biblioteket

Det sägs att man kan utläsa av August Strindbergs arkiv när han skaffade telefon. Antalet brev minskade märkbart efter nymodighetens införande. Knappt hundra år senare förändrade internet och e-post på nytt kommunikationsvanorna.

Astrid Lindgrens livstid inföll mellan dessa båda tekniska innovationer. Hon föddes 1907, samma år som borgmästaren i hennes hemstad Vimmerby fick telefon på sitt tjänsterum och när hon dog i januari 2002 hade internet nyligen blivit var mans egendom. Astrid Lindgren själv var dock aldrig ”uppkopplad”. Däremot utnyttjade hon gärna telefonen när det gällde att besvara de tusentals och åter tusentals frågor hon fick brevledes. Annars var hon inte särskilt intresserad av tekniska prylar. När Facitkoncernen tillverkat sin sexmiljonte elektriska skrivmaskin skänkte man ett exemplar till författarinnan – som genast gav bort den och fortsatte använda sin gamla manuelle trotjänare en bit in på 1990-talet, innan synen och åldern satte stopp för all fortsatt maskinskrivning. Och i den mån kopior av manuskript och utgående brev över huvud taget togs, förfärdigades de medelst genomslags- eller karbonkopior, ibland i både två och tre exemplar.

Arbetet med Astrid Lindgrens arkiv i Kungliga biblioteket (KB) har pågått i mer än tio år i

skiftande omfattning. Det inleddes 1999 för att sedan göra uppehåll under något år innan Knut och Alice Wallenbergs stiftelse ställde medel till förfogande för fortsatt uppordnande. Under åren 2004–2006 bedrevs arbetet i mycket begränsad omfattning, för att från och med 2007 fortsätta på heltid och avslutas i december 2010. De tre sista åren bekostades arbetet av Saltkråkan AB, det familjeföretag som förvaltar Astrid Lindgrens kvarlåtenskap. Artikelförfattaren har, med ett viktigt undantag, varit ensam om arbetet. Att hantera och bringa reda i stenogrammen krävde emellertid experthjälp. Mer om det nedan.

Inom ramen för projektet har också två utställningar, två böcker och en rad artiklar och presentationer rymts. Förutom i olika svenska sammanhang har arkivet presenterats vid föreläsningar i Finland, Norge, Lettland, Litauen, Ryssland och Australien. Informationsarbetet kulminerade 2007 i samband med firandet av hundraårsminnet av Astrid Lindgrens födelse.¹

En första skriftlig presentation kunde *Biblis* läsare ta del av våren 2006, ett år efter det arkivet av UNESCO utsetts till Sveriges första världsminne.² Därefter fortsatte arkivet att växa, ur skåp och lådor i Astrid Lindgrens hem på Dalagatan och sommarhuset på Furusund hämtades mer material och pressklippen fortsatte att strömma in. Några verkligt uppseendeväckande fynd har gjorts, däribland tre hittills helt okända färgskisser till omslag för den första Pippi Långstrump-boken 1945. De presenterades också i *Biblis*.³

Astrid Lindgrens arkiv är KB:s mest omfattande enskilda arkiv och har beteckningen L 230.

Ett av 660 bevarade stenogramblock, som vittnar om Astrid Lindgrens sätt att arbeta. De maskinskrivna manuskripten är i stort sett utan ändringar. Kungl. biblioteket, HS L 230:5.

Närmast jämförbart är Selma Lagerlöfs arkiv (L1). De båda författarinnornas ställning i sin samtid inte bara som beundrad konstnär, utan även välgörare, trösterska och ”klok gumma”, som förväntades ha svar på alla upptänkliga problem, har också många paralleller. Av de båda arkiven är Lindgren-arkivet störst. Det fyller mer än 140 hyllmeter och består förutom av pappersdokument (även foton) också av ljud- och videospelningar. Då det blev känt att Lindgrens syn i slutet av 1980-talet försämrats så att hon inte längre kunde läsa, skickade hennes beundrare i stället brev inspelade på kassetband och man började också dokumentera till exempel skoluppsättningar av hennes teaterpjäser på video. De delarna av arkivet är överförda till KB:s enhet för AV-material (tidigare Statens ljud- och bildarkiv).

Vid årsskiftet 2010/2011 avslutades alltså arbetet med att förteckna arkivet. Däremot är det inte på låga vägar ”färdigt” – det blir det förmodligen aldrig. Grunden är lagd, materialet har strukturerats och mycket har katalogiserats och förtecknats på olika nivåer. Men många fynd kan fortfarande göras och många sammanhang återstår att belägga och belysa. Det blir forskningens och forskarnas framtida uppdrag och det är inget tvivel om att de har ett rikt material att ösa ur.

Dubbla yrkesroller

Under ca 25 år, mellan 1946 och 1970, var Astrid Lindgren anställd som redaktör på Rabén & Sjögrens bokförlag och hon blev snart huvudansvarig för barnboksutgivningen, en mycket viktig del av företaget, inte minst ekonomiskt. Hon samarbetade nära med förlagschefen Hans Rabén. Förlagsarbetet förde samtidigt med sig att Astrid Lindgren snabbt fick det kontaktnät och de kunskaper som behövdes för att, till skillnad från de flesta författare, själv sköta sina översättningskontrakt. Med tiden skulle det arbetet komma att bli mycket omfattande.

Förlagsarbetet innebar många kontakter med svenska författare under en fruktbar period för barn- och ungdomsboken. Samtidigt som Astrid Lindgren skrev egna böcker, som gavs ut av det förlag där hon var anställd, verkade hon alltså som förläggare och många gånger mentor och ”barnmorska” för andra författare – en balansgång som krävde både integritet och omdöme.

Hennes två yrkesroller – författarens och förläggarens – avspeglar sig delvis i arkivet, även om dokumenten som rör förläggarrollen är sparsamma. Det mesta blev av förståeliga skäl kvar på förlaget eller gallrades i samband med att hon gick i pension. Däremot har det som fanns i hemmet, både på Dalagatan och Furusund – huvudsakligen sånt som rör det egna författarskapet, som till exempel manuskript, stenogramblock, ekonomiska redovisningar (royaltyn), pressklipp och beundrarbrev liksom brev från familj och nära vänner, dagböcker och kalendrar – undgått detta öde. Dagböcker och en del brev är fortfarande i familjens ägo.

Astrid Lindgren var lika effektiv i båda sina yrkesroller. Helene Ehriander, universitetslektor vid Linnéuniversitetet i Växjö, arbetar sedan flera år med en omfattande undersökning rörande Astrid Lindgren som förläggare. Eftersom Lindgren endast undantagsvis tog kopior av utgående brev – även av brev skrivna i tjänsten – har Ehriander lagt ner mycket arbete på att spåra brev hos mottagarna, författare som Lindgren samarbetade med på förlaget.⁴ Ett begränsat antal finns också i kopia i arkivet. Oftast gäller det då brev till personer där förläggarrelationen gått över i personlig vänskap.

I allmänhet tycks hon ha varit skicklig i att göra boskillnad mellan privat- och yrkesliv. Den distinktionen blev svårare att upprätthålla efter pensioneringen då ställningen som opinionsbildare och offentlig person, med allt som det förde med sig i form av beundrarbrev, uttalanden och intervjuer med mera, bredde ut sig på privatlivets bekostnad.

”Perfekta” manuskript och okända verk

Arkivet speglar framför allt Astrid Lindgren som författare. Bland annat återfinns här manuskript till de flesta av hennes böcker, filmer och dramatiseringar. Det låter måhända en smula vanvördigt, men många av dessa dokument är faktiskt inte särskilt intressanta annat än som artefakter. Astrid Lindgren skrev på maskin – som utbildad sekreterare var hon skicklig stenograf och maskinskriverska – med flera kopior om det behövdes. Det exemplar som hon behöll och som ingår i arkivet är oftast en genomslags- eller karbonkopia, perfekt utskrivet och utan ändringar. Den

Porträtt av Astrid. Ett sent porträtt, taget av John Chang McCurdy 1997. Kungl. biblioteket. HS L 230:14:6.

innehåller föga information utöver den tryckta boken och få upplysningar om den kreativa processen och konstverkets tillkomst.

Trots det går det förstås inte att förneka att det är en speciell känsla att ur en dammig och vattenskadad pappkartong från vindskontoret på Dalagatan fiska upp originalet till *Bröderna Lejonhjärta* nedstoppad i en trasig och smutsig plastficka, eller att upptäcka att debutboken *Britt-Mari lättar sitt hjärta* från 1944 från början kallades "Britt Hagström 15 år" och att det på titelbladet står: "Insänt till pristävlan om flickbok av sign. Wolfgang". I det senare fallet rör det sig dessutom om maskinskrift i original, inte en karbonkopia. När man vidare på annat ställe i arkivet kunnat utläsa att Wolfgang Amadeus Mozart var Astrid Lindgrens absoluta favoritkompositör så faller ännu en liten pusselbit på plats.

En av de vanligaste frågorna i samband med arkivet har varit om där har återfunnits några okända och opublicerade texter. Svaret måste bli:

inte mycket och inget riktigt sensationellt. Till det mest överraskande hör ett långt filmsynopsis på mer än 50 sidor skrivet av Astrid Lindgren och Per-Martin Hamberg redan 1943, alltså året före hennes författardebut. Titeln är "När man är kär" och filmen är skriven direkt med tanke på Sickan Carlsson, en klart lysande publikfavorit vid den tiden. Projektet kom aldrig till utförande trots att man av bevarade brevkopior kan se att utkastet verkligen skickades till ett filmbolag för bedömning.⁵

Bland manuskripten finns också några mycket tidiga berättelser för barn utan författaruppgift, där upphovet kan vara Astrid Lindgren eller möjligen hennes syster Stina Hergin. De, liksom de berättelser som Astrid Lindgren publicerade i Landsbygdsrörelsens tidskrifter på 1930-talet och som också finns i manus i arkivet, måste dock sägas ha större akademiskt än litterärt intresse och verkar närmast tillkomna för att roa de egna barnen. En kuriositet är att vissa är illustrerade

med inklustrade bokmärken, vars motiv har styrt sagans innehåll.⁶

Sammanlagt innehåller arkivet nära 600 manuskript. Förutom de nämnda kategorierna böcker, filmer och pjäser ingår alltså även noveller och kortberättelser för barn och vuxna, och dessutom artiklar, nekrologer, förord, tal och föreläsningar med mera.

Stenografera – att fånga tankarna i flykten

Ur innehållssynpunkt är de 660 bevarade anteckningsblocken med anteckningar i stenogram mer spännande än manuskripten – men också mycket mer svårtillgängliga. Det beror inte enbart på att de kräver tillstånd från donator för att studeras utan också – och främst – på grund av att de är mycket svåra att läsa. Britt Almström, riksdagsstenograf och tidigare lärare i stenografi har ägnat flera år av sin fritid till att inventera blocken. Att tolka dem in extenso har beräknats kräva mer än fem års heltidsarbete.

Resultatet av inventeringen är en förteckning där varje block fått ett unikt nummer och en kort annotation om innehållet. I vissa fall har Astrid Lindgren själv gjort anteckningar i ”långskrift” på omslaget, men oftast har uppgifterna hämtats från noteringarna i respektive block. Innehållet i vissa block är enhetligt men lika ofta är anteckningar från olika tidpunkter och rörande olika ärenden samlade i ett och samma block. Ibland kan blocket samtidigt innehålla manuskript eller andra arbetsanteckningar och privat material. Tvättnotor och kortspelsprotokoll förekommer också.

Att stenografera tycks ha varit Astrid Lindgrens sätt att föra anteckningar, inga andra anteckningsböcker förutom rena telefonböcker finns i arkivet. Ännu en bit in på 1990-talet stenograferade hon, de sista åren med tjock tuschpenna i vanliga kollegieblock trots att hennes syn vid den tiden var så försämrad att hon inte längre kunde läsa.

För den som är insatt i författarskapet kan en hel del läsas ut av stenogramförteckningen även utan tillgång till själva blocken. Speciellt gäller det i de fall där Astrid Lindgren själv har gjort noteringar på omslagen. Hennes sammanfattning av innehållet i block 238 lyder: ”Emil III om kräftfiske m.m. Skrivet feb 69 på hemvägen, av misstag kommit i händerna på barnbarnen i

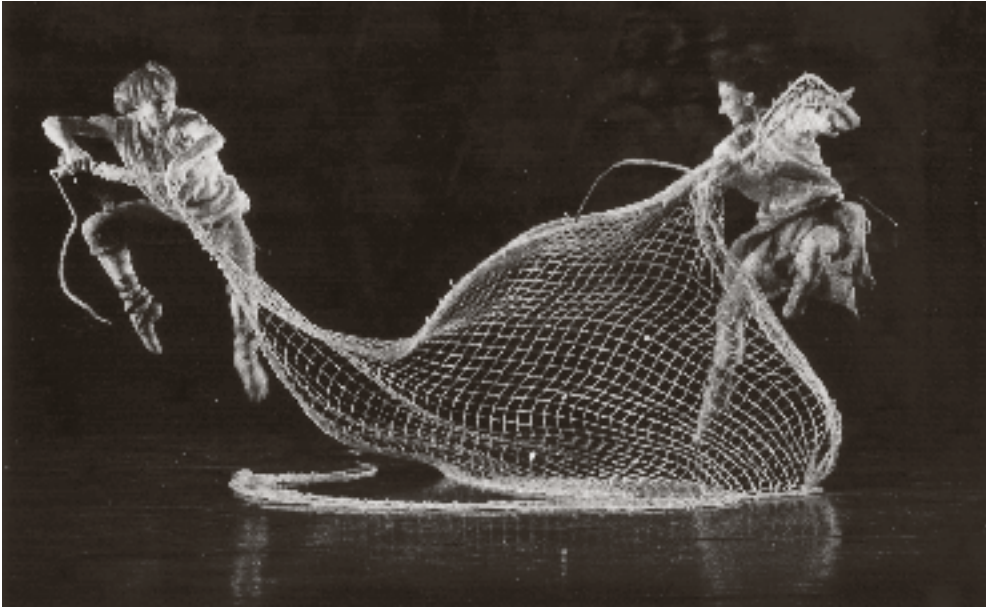
järnvägskupén.” Omslaget till block 379 ger i koncentrat den dramatiska historien om hur kapitel 8 i *Ronja rövardotter* kom till, och samtidigt en inblick i Astrid Lindgrens vardagliga författarsamhet: ”Detta arma kapitel började jag 14 maj 1980 och med många uppehåll gick det fram till 25 juni och fortsatte (i Furusund) med flera uppehåll fram till midsommar då jag fick min gallsten med åtföljande operation och allmän slöhet. Började på nytt 10 juli och hade då inte hunnit längre än till [?] uppdykande. Var färdig 23 juli.”

Stenogramblocken är den del av arkivet som mest direkt avslöjar den kreativa processen. Det är här som formuleringarna provas, stryks, skrivs om gång på gång och slipas, det är här som utkastet omvandlas till färdiga verk, och det är i de här blocken som bok blir film – eller i några fall tvärtom, film omarbetas till bok. Att frilägga denna process är ett långt och mödosamt arbete som återstår. Ett av de påtagliga problemen i sammanhanget är att det blir allt färre som behärskar stenografi i it-åldern.

”Känd från pressen”

Astrid Lindgren blev mycket tidigt i sin karriär en välkänd person i media. Hon debuterade som dramatiker 1944, samma år som debutboken utgavs, och ”Mästerdetektiven Blomkvist” filmades redan 1947. Per-Martin Hamberg träffade hon under andra världskriget i beredskapsarbetet inom brevcensuren och när han 1947 blev chef för radions underhållningsavdelning blev Astrid Lindgren en ofta hörd radoröst, inte minst genom det omätligt populära programmet ”Tjugo frågor”.

Den dag forskarna vill kartlägga vad som finns bevarat i arkiven i dessa avseenden kommer de att ha stor glädje av det omfattande pressmaterial som ingår i Astrid Lindgrens arkiv. Redan 1945 tecknade hon avtal om pressklippservice och materialet strömmar fortfarande in till familjeföretaget. Fram till och med 2006 överfördes det löpande till KB, därefter fortsätter Svenska barnboksinstitutet att lagra nytt material. Med en svit av mer än 60 års pressklipp från svensk dags- och veckopress torde Astrid Lindgren vara den bäst dokumenterade svenska författaren i det här avseende. Antalet klipp har uppskattats till ca 100 000. Materialet kompletteras också av re-

Fotosamlingen innehåller många föreställningsbilder. Här från helaftonsballetten Ronja rövardotter på Finlands nationalopera 1989. Foto Kari Hakli. Kungl. biblioteket, HS L 230:14:4.

censionspärmar sammanställda av hennes tyska förlag.⁷

Tyvär har resurserna inte tillåtit något mer omfattande arbete med pressklippen. De tidigaste årens klipp har Astrid Lindgren själv monterat i klippböcker, därefter ligger det mesta kvar i sina ursprungliga kuvert. Arbetsinsatserna har i huvudsak begränsats till att gem och gummisnoddar tagits bort.

Ett problem med dagstidningsklipp, som det här i första hand rör sig om, är den dåliga papperskvaliteten, där pappret åldras snabbt. Klippen från 1950- och 60-talen har vid något tidigare tillfälle sorterats årsvis och lagts i omslag. Materialet är mycket skört och borde egentligen säkerhetskopieras. Från 1970-talet och till och med 2006 ligger klippen som sagt oftast kvar i sina ursprungliga kuvert och dessa ligger i huvudsak årsvis, under det senaste decenniet dessutom månadsvis. Det innebär att om man vet när en föreställning haft premiär eller en bok gavs ut borde det inte vara oöverstigit att leta upp relevanta klipp. Och den som exempelvis söker klipp om 90-årsfirandet eller är intresserad av vad som

skrevs vid Astrid Lindgrens bortgång har rikt material att ösa ur.

I samband med arbetet på utställningen ”Ing- en liten lort” 2007 genomfördes vissa år av klipp- samlingen i jakt på material relaterat till några av de debatter där Astrid Lindgren spelat en viktig roll. Resultatet blev ett antal ämnesindelade sviter, exempelvis om husdjurshållning, om kärnkraftsomröstningen och om stadsplanering i Vimmerby. Dessa ansatser till en ämnesindelad klippsamling har behållits.

En särställning intar Pomperipossa-debatten 1976, där Astrid Lindgren själv börjat samlat alla typer av dokument (brev, manus, pressklipp och annat) separat. Materialet (med kompletteringar som återfunnits på andra ställen i arkivet) utgör en av sammanlagt 21 dossiéer, närmast att beteckna som ”samlingar i samlingen”. Pomperipossadossien är den mest utarbetade av dessa. Där går det att följa pressdebatten dag för dag till och med på insändarnivå i landsortstidningar från hela Sverige. Såväl de ämnesindelade klippsviterna som dossiéerna finns redovisade i arkivförteckningen.

Förutom pressklippen finns även en hel del andra tryck i form av förlagskataloger, småtryck, bokomslag, hela tidskriftshäften och liknande.

Dossiéer – ämnesindelade specialsamlingar

Till det som gör Astrid Lindgrens arkiv unikt bidrar dess omfång och bredden på materialet. Men det innebär samtidigt en komplikation – det blir svårt att orientera sig.

En möjlighet att komma tillrätta med det är att skapa dossiéer, alltså samlingar inom samlingen. I Astrid Lindgrens arkiv bygger samtliga dossiéer utom en på Astrid Lindgrens egen indelning av materialet. När hon själv påbörjat en svit med brev, manus och/eller annat material i ett särskilt ämne, som hon separerat från helheten, har detta fullföljts genom att ytterligare relevant material tillförts under arbetet med att ordna arkivet. Har hon däremot inte särbehandlat ett material finns heller ingen dossié. Det är skälet till att det finns en Lejonhjärta-dossié och en Ronja-dossié, men däremot inte någon Pippi- eller Emilidito. I vissa fall, som beträffande Pomperipossa ovan, har även manuskript och pressklipp förts till dossién, i andra har de behållits i arkivets huvudsvit. I varje enskilt fall redovisas förhållandet i förteckningen.

Ur användarsynpunkt finns uppenbara fördelar med dossiésystemet. Materialets omfattning gör det svårt att annars orientera sig, och ämnesord liknande de som används då man katalogiserar böcker är svår att tillämpa på brevsamlingar. Den forskare som är intresserad av *Bröderna Lejonhjärta* eller Pomperipossa-debatten får betydligt enklare att hitta rätt i den stora brevsörden än den som vill studera läsreaktioner på Pippi Långstrump eller Astrid Lindgrens engagemang i mottagandet av flyktingbarn. Å andra sidan finns alltid nackdelar med att bryta ut delar ur helheten och möjligheterna till korshänvisningar är begränsade.

Den till omfånget största dossién har fått beteckningen "Djur och miljö". Där har huvuddelen av den omfattande korrespondensen i samband med djurhållnings-debatten och 1988 års djurskyddslag samlats men även reaktioner på en kampanj om "öppna landskap" som initierades av tidningen *Land*, liksom andra frågor som rör miljö, böndernas villkor och natur. Trots att hon

bodde mer än 75 år i Stockholm var bonddottern Astrid Lindgren hela livet djupt engagerad i dessa frågor.

Originalillustrationer

En särställning bland dossiéerna intar en samling originalillustrationer av Ingrid Vang Nyman.

I samband med utställningen 2003 om Pippi Långstrumps dansk-svenska illustratör gjordes en grundlig inventering av konstnärinnans bevarade original. När arbetet påbörjades levde fortfarande illustratörens son Peder Nyman (1940–2001), som ägde de flesta originalteckningarna av Vang Nyman till Astrid Lindgrens verk som överlevt till våra dagar. KB lyckades efter utställningen förvärva denna samling, som utgör en omistlig del av det svenska barnlitterära kulturarvet, och det bestämdes att illustrationerna skulle bilda en självständig del av arkivet.

Astrid Lindgrens arvingar har kompletterat samlingen ytterligare, bland annat med samtliga tuschteckningar till Pippi Långstrump som serie. Ingrid Vang Nymans illustrationerna utgör nu en separat dossié i Astrid Lindgrens arkiv.

Olika typer av arkivmaterial

Här är inte platsen för en heltäckande presentation av allt material som ingår i arkivet, den intresserade hänvisas till den arkivförteckning som finns utlagd på internet (www.ediffah.org)

Avdelningen Biographica innehåller skiftande material. Här återfinns till exempel en förteckning med över hundra belöningar och utmärkelser som Astrid Lindgren tilldelats och som kunnat beläggas i arkivet. Bland de mer originella belöningarna kan Amningshjälpens "Bröstpris" nämnas. Det överlämnades 1987 då Astrid Lindgren var 80 år! Hon kallades också som ledamot av en rad styrelser och nämnder och var ordförande i Samfundet De Nio i tolv år, ledamot av radionämnden redan på 1950-talet och satt i Världsnaturfondens styrelse under 1970-talet.

Under samma huvudrubrik, "Biographica", finner man också bevarad redovisning av Astrid Lindgrens royaltyinkomster både i Sverige och andra länder, med årliga uppgifter om antal tryckta och försålda exemplar, försäljningspris och författarens ersättning, allt redovisat titel för titel.

Den tjeckiska samizdat-utgåvan av Bröderna Lejonhjärta från 1981. Kungl. biblioteket, HS L 230:7:1:7.

Över 800 fotografier har särkatalogiserats, i den mån det har gått att fastställa även med uppgift om fotografens namn. Här finns en del mindre kända Astrid Lindgren-porträtt, men framför allt många föreställningsfoton. Flera fotoalbum från tyska skolor uppkallade efter författaren ingår också. Totalt sett innehåller arkivet många fler foton än dessa 800, men privata bilder på brevskrivare, deras barn och barnbarn, husdjur och krukväxter har fått ligga kvar tillsammans med breven. Det ska understrykas att inga foton från Astrid Lindgrens egen barndom eller hennes privata liv ingår i arkivet.

En egen avdelning i arkivförteckningen bildar de drygt 300 affischer – huvudsakligen utländska teateraffischer från uppsättningar av hennes pjäser – som sorterats efter huvudperson. Inte oväntat dominerar Pippi Långstrump stort.

Ett mycket speciellt objekt, som återfanns i Astrid Lindgrens bibliotek i stockholmslägenheten och fördes över till arkivet placerades efter en del funderande bland översättningar av Astrid

Lindgrens verk i manuskript. Det rör sig om en så kallad samizdatutgåva av *Bröderna Lejonhjärta* till tjeckiska, såvitt man vet ett av tre bevarade exemplar.⁸

Astrid Lindgrens bibliotek

Samizdatvolymen påträffades i samband med att Astrid Lindgrens privata bibliotek i den bevarade lägenheten på Dalagatan katalogiserades. Det projektet genomfördes av förra chefen för nationalbibliografin Gunilla Larsson och bekostades av Saltkråkan AB. Huvuddelen av de böcker som fanns i sommarhuset på Furusund, och som också ingick i katalogiseringsprojektet, är däremot överförda till arkivet. Det totala bokbeståndet, drygt 4000 volymer, finns sökbart via LIBRIS och Regina (KB:s lokala katalog) och kan enklast sökas genom att man i sökbilden "Utökad sökning" skriver in "Lindgrensamlingen" i fältet för fritextsökning. Vill man avgränsa ytterligare och bara se böckerna från sommarbostaden skriver

man "Lindgrensamlingen furusund". Böckerna behandlas alltså som om de ingick i KB:s bestånd trots att huvuddelen står kvar i hemmet och inte är tillgängliga för lån.⁹

Den främsta orsaken till det här något oortodoxa förfaringssättet är att forskare och andra intresserade på det här viset kan få tillgång till de dedikationer som återfinns i många av böckerna, och som redovisas i klartext i det lokala fältet för KB:s exemplar i katalogposten. Själva boktexten däremot får alltså studeras i ett annat exemplar av boken. Bland dedikationerna finns inte bara andra författares hälsningar till Astrid Lindgren. Där finns även exempel på författarinnans dedikationer till sin man Sture i hennes tidigaste egna verk¹⁰.

Bland de okatalogiserade trycken i arkivet finns också en del dedikationsexemplar. Det är böcker och särtryck som återfunnits i vindslådorna och som Astrid Lindgren aldrig införlivade med biblioteken på Dalagatan eller Furusund. Dessa skrifter kommer man därför inte åt via LIBRIS.

14 säckar brev

Astrid Lindgrens ställning som populär författare, opinionsbildare, medial "kändis" (ett ord som hon personligen tyckte mycket illa om), och inte minst biktmor och trösterska för många tusentals människor innebar en osannolikt stor brevskörd och och därav följande arbetsbelastning. Mängden brev ökade lavinartat efter Pomperipossa-debatten 1976 och den tyska bokhandelns Fredspris 1978 och kulminerade till de jämna födelsedagarna 1987 och 1997. Inför 90-årsdagen 1997 anlände mer än 14 postsäckar med gratulationer från in- och utland, däribland två säckar brev med specialkurir från Litauen.

Så länge hon orkade och kunde satte Astrid Lindgren en ära i att besvara de tusentals och åter tusentals brev som anlände till förlaget eller till hennes privatadress. Ändå försökte hennes utländska förlag hålla undan och själva besvara en del av den beundrapost som sändes via dem. Från omkring 1986 nödgades Astrid Lindgren att även för den svenska korrespondensen först

Ett av tiotusentals barnbrev. Evelina, 5 år, skickar lite ved till Nils Karlsson-Pyssling, Kungl. biblioteket, HS L 230:1.

börja använda förtryckta svar på födelsedagshälsningar och autografönskingar och så småningom också ta hjälp av en sekreterare för att kunna sköta den ständigt ökande brevsörden.

En försiktig uppskattning av samtliga brev från barn, vuxna, företag och institutioner, inklusive jul och födelsedagshälsningar, förfrågningar om autografer och penningbidrag med mera, som ingår i arkivet, stannar vid ca 75 000 bevarade brev. Av dessa har en dryg tredjedel (27 000 brev), huvudsakligen från vuxna, katalogiserats efter avsändare. Förteckningen innehåller ungefär 12 000 namn, oftast med bostadsort, avsändarland och för svenska brevskrivare ofta även födelse- och dödsår. De flesta har skrivit ett eller två brev men det finns personer som skrivit mer än hundra brev.

Jul- och födelsedagshälsningar har ordnats årsvis och cirkulär från sammanslutningar och organisationer efter avsändare. Från mitten av 1980-talet har också en del beundrabrev enbart sorterats kronologiskt, inte katalogiserats. Det gäller i första hand brev med önskan om en autograf, en signerad bok eller liknande. Liksom Astrid Lindgren tvingades även arkivuppordnaren så småningom justera sin ambitionsnivå, som ursprungligen var att förteckna samtliga vuxna brevskrivare.

Barnbrev, som utgör knappt hälften av samtliga brev, ordnas geografiskt efter avsändarland och inom landet kronologiskt, men inga brevskrivarregister har upprättats.¹¹ Barnbrev från avsändare som identifierats som ”filmbarn”, släktingar eller som på annat sätt är av särskilt intresse har införlivats med den katalogiserade brevsviten.

Bland barnbrev finns både individuella beundrabrev och brev från hela klasser och skolor. En stor mängd barnteckningar finns också där barnen själva illustrerat sina läsupplevelser. Många brev innehåller frågor om de diktade figurerna, önskingar om flera böcker om favoritgestalten, om hur det är att vara författare, hur man gör och om det är svårt att skriva böcker, hur man kan få vara med att filma och liknande. Ibland förekommer tankar om livet och döden, om kärlek till böckerna och också mer oväntade funderingar. En förskoleklass frågar: ”Åter hästar glass?”.

Att läsa breven i Astrid Lindgrens arkiv är att göra en tidsresa genom den andra hälften av 1900-talet och i mycket även en geografisk resa. De flesta brevskrivarna kommer från Sverige och Västtyskland, men de nordiska länderna, USA, Baltikum och Polen är väl representerade och det finns exempel på brev från alla världsdelar. Många är rena beundrabrev, andra vill berätta en egen historia, fråga något eller komma med affärsförslag.

En svenska som en tid varit bosatt i Kina berättar hur hon använde *Lotta på Bråkmakargatan* som lärobok i engelska för kinesiska militära gränspolis. Brevskrivaren är osäker på hur mycket engelska de kinesiska eleverna lärde sig, men valet av lärobok ledde till många animerade diskussioner om hur små flickor kan tillåtas uppföra sig. En annan skribent skickar ett tidningsurklipp från Kanada där det står att läsa om hur tre småflickor räddade livet på en ännu mindre pojke som föll ut genom ett fönster genom att, inspirerade av Pippi Långstrump, använda sin picknickfilt som brandsegel, och ytterligare en dam berättar att den enda gången hon hörde sin strama svärmor skratta var när brevskrivaren läste om Bullerbybarnen högt för sina barn och farmor råkade höra på.

Dossién med ”Lejonhjärta-brev” innehåller otroligt starka och rörande brev från föräldrar till dödssjuka barn, som berättar om vilken tröst boken varit både för barnen och för dem själva, men också brev där bokens omdiskuterade slut ifrågasätts. I arkivet finns vidare vittnesmål från invandrabarn som med Astrid Lindgrens hjälp funnit en fristad i Sverige och från både svenska och utländska barn där hon hjälpt till att betala dyrbara rehabiliteringar eller bekostat hjälpmedel av olika slag.

Bland breven finns också betydligt mindre behjärtansvärda ”tiggarebrev”, där brevskrivarna sätter i system att begära pengar för alla tänkbara – och otänkbara – ändamål som tandläkarräkningar, att betala böter för spritsmuggling eller bidrag till fastighetsköp, för att bara ta ett par exempel ur högen. En kvinna ber Astrid Lindgren byta bank för att brevskrivaren på så sätt skulle få möjlighet till ett större lån, en annan återkommer 72 gånger under en period av fjorton år med böner om penninghjälp till hyra, glasögon, bilreparationer och mycket annat.

Astrid Lindgren

'Vad häst är konstigt, 'sa
den unge dottern.
'Ja', sa modern, 'och det ska
vara konstigt.'
'Varför då?' frågade dottern. 'Vad
är det för mening med häst?
Egentligen?
Modernt andtröften.
'Det vet jag inte, egentligen!
Men Marcus Aurelius - om du
vet vem ^{han} det är - formulerade
det så här: 'Lev inte som om
du hade bara sex månader
att leva på denna jord.'
Så länge du ännu lever,
så länge du ännu kan - var god!'

Handskrivna manuskript av Astrid
Lindgren är en sällsynthet.
Kungl. biblioteket, HS L 230:4:10:3.

Affärsbrevet innefattar förstas korrespondens med bok- och teaterförlag, förfrågningar från filmbolag, musikförlag och liknande. Redan 1946 ville man omvandla Pippi till tecknad serie, och japanerna ville göra tecknad film av samma flicka på 1960-talet. I Sovjetunionen var man inte så petig med upphovsmannarätt så där förekommer flera av gestalterna, i första hand Karlsson på taket, i många olika former, exempelvis som docka och tecknad film, vilket man i efterhand meddelar rättsinnehavaren med både stolthet och förtjusning. Tillstånd och royalty är det inte tal om i de fallen. Men det finns också andra typer av affärsförslag. En skogsägare er-

bjuder henne till exempel att köpa ett skogs-skifte i Jämtland och en man som suttit i fängelse för hustrumord vill att de tillsammans ska skriva en bok om hans liv.

En aldrig sinande rad av entreprenörer vill använda författarinnans eget namn eller hennes litterära gestalter för egna produkter eller som dragplåster i den egna marknadsföringen i de mest skiftande sammanhang. En plåtslagare Karlsson önskar (förstås) kalla sin nystartade firma "Karlsson på taket", någon önskar döpa sin second-hand-butik till "Nangijala" och landstinget i Västernorrland vill på 1980-talet döpa sitt nya datasystem till Ronja. Astrid Lindgren föreslår i

stället Tjorven, eftersom systemet tydligen förorsakat en en hel del inkörningsproblem. Det förekommer brev från matproducenter, rörfirmor, konsthantverkare, tillverkare av barnstövlar liksom från annonsbyråer som gör reklam för allt från toalettpapper, papiljotter och tandkräm till bilbarnstolar och till och med hela bilar. Någon läsare minns kanske postbilen Tjorven från Kalmar Verkstad.

Många skribenter vill ha råd och vägledning i de mest skilda ämnen. Någon vill ha hennes hjälp att bilägga en mångårig tvist om ägo gränser, en vuxen kvinna vill ha råd hur hon ska handskas med sin besvärliga gamla mor, ytterligare någon annan anser sig felbehandlad av läkare och försäkringskassa och vill att Astrid Lindgren griper in. Exempelen kan mångfaldigas.

Det är förledande lätt att raljera över tiggargreven, säckarna med jul- och födelsedagshälsningar, blåögdas entreprenörers förslag och stereotypa och stundtals direkt pockande beundrabrev som välldes in genom brevinkastet på lägenheten vid Dalagatan och som innebar ett tidskrävande arbete att besvara. Men det är viktigt att understrika att minst lika många brev innehöll fantastiska och rörande vittnesbörd om vad Astrid Lindgrens böcker betytt för enskilda läsare, och att de breven beredde mottagaren mycket glädje.

Förutom på de vanligare europeiska språken förekommer brev skrivna på till exempel japanska, ryska, bulgariska, ukrainska och esperanto, och även brev på braille (blindskrift), bliss (symboler som används av gravt språkhandikappade barn) och stenografi. Ett av breven, ett uppskattande beundrabrev, är skrivet på toalettpapper i brist på riktigt brevpapper.

En typ av brev som med tiden kan tänkas få stort intresse för socialhistoriker och folklivsforskare innehåller berättelser från brevskrivarens eget liv, i första hand barndomen. Man inspireras av och jämför med Astrid Lindgrens berättelser och skildrar en många gånger ganska svår uppväxt. Och det behöver inte alltid röra sig om minnen. Av ett brev från Tornedalen i början av 1950-talet framkommer att brevskrivaren fött 17 barn, varav 12 lever och bor hemma, ett av dem gravt handikappat.

I några enstaka fall utvecklas en mångårig vänskap ”på distans” ur ett beundrabrev, kanske

utan att man någonsin träffades personligen. Så skedde med en dam från Schweiz och en dansk familj, där korrespondensen avbröts först i och med Astrid Lindgrens bortgång.

Breven i dossiéerna om Pomperipossa, om kärnkraft- och EU-omröstningarna, om husdjursuppfödning, freds- och miljöfrågor, barnuppfostran, stadsplanering i Stockholm och Vimmerby och en rad andra frågor där hon deltog i debatten kommer rimligen också att vara av stort intresse för forskningen i framtiden.

Här finns brev från barndoms kamrater, från författare, och från översättare och förläggare som med tiden blev goda vänner. Ett antal brev från släktingar och familjen ingår. Båda Astrid Lindgrens föräldrar hade många syskon och släkten är stor med förgreningar också i USA. Däremot finns de brev som Astrid Lindgrens föräldrar skrev till varandra under förlovnings tiden och som ligger till grund för berättelsen *Samuel August från Sevedstorp och Hanna i Hult* och de brev de tre systrarna från Näs skrev till varandra på 1930-talet och under kriget på annat håll.

Det är yrkeskvinnan och den offentliga personen som dominerar brevsamlingen, inte privatpersonen. Som alltid behöll Astrid Lindgren sitt privatliv för sig själv.

Brev från Astrid Lindgren

Siffran för avsända brev är betydligt blygsammare än mottagna dito – ca tusen kopior ingår i arkivet. Som nämnts var Astrid Lindgren sparsam med att ta kopior. En viss uppfattning av hur stor mängden avsända brev i själva verket bör ha varit, kan man få genom siffror som visar antalet avsända brev som hennes sekreterare Kerstin Kvint ombesörjde från 1994 till Astrid Lindgrens död i januari 2002. Under den perioden tog Kerstin Kvint över huvudansvaret för korrespondensen och från dessa år finns cirka 2 600 brevkopior bevarade i arkivet.¹² Det är därför ingen orimlig gissning att det totalt finns flera tiotusentals Astrid Lindgren-brev i original spridda över hela världen, tillkomna under de drygt sextio år hon verkade som författare.

Vanliga beundrabrev besvarades av Astrid Lindgren i allmänhet på ett par rader på ett korrespondenskort. Över huvud taget avslöjar sig Lindgrens effektiva arbetssätt också i brevsam-

lingen. I de flesta fall har kuverten sparats tillsammans med breven eftersom de ofta innehåller anteckningar om både när ett brev besvarades och vad svaret blev. Efter några månaders arbete med arkivet insåg jag plötsligt att ett återkommande ”tecken” som skrivits på många kuvert var stenografi och skulle utläsas ”Nej”, det vanligast förekommande svaret på de många förfrågningarna. Ibland förekommer också en temperamentsfull kommentar om innehållet. ”Fy faan” följt av många utropstecken står det med Astrid Lindgrens handstil på ett uttalat rasistiskt brev och på en förhoppningsfull, men föga realistisk förfrågan angående en affärsidé: ”Visserligen är jag galen, men inte på *det* viset!” Ofta levererades svaret per telefon, inte brevledes.

Så gott som alla utgående brev skrevs på maskin, oftast även de mer privata. Ibland kan man av listan över stenogram utläsa att också dessa brev många gånger koncipierades i stenografiblocken för att sedan renskrivas. Att stenografera och sedan skriva rent på maskin var det naturliga sättet för Astrid Lindgren att fånga och ordna sina tankar. Handskrivna brev och manuskript är sällsynta.

När hon tog kopior rörde det sig ofta om ärenden där hon hade ett behov av att kunna gå tillbaka och belägga vad hon skrivit. Därför innehåller många av de bevarade karbonkopiorna intressanta upplysningar.

Av de brev Astrid Lindgren mottog kan man ofta utläsa att brevskrivaren även tidigare fått brev från henne, ibland för flera år sedan. Det är fascinerande att märka med vilket äkta intresse den världsberömda författarinnan engagerade sig i okända människor som kontaktade henne och i deras privata problem. Stundom framkommer att hon kommit med mycket konkreta och handgripliga råd både då det gäller relationer och personliga förhållanden. Men dessa privatbrev kopierades alltså inte och Astrid Lindgrens reaktioner får man utläsa indirekt genom de inkommande breven.

Kopiorna handlar många gånger om någon aspekt av författarverksamheten. Ibland rör det sig om detaljerade granskningar av översättningen av någon av hennes böcker, där hon direkt märker om översättaren gjort egna tillägg eller missuppfattat texten. ”Du ser att jag vet vad jag skriver och hur jag skriver” förmanar hon sin tyska

förläggare efter en lång lista av invändningar mot en översättning.

Andra brevkopior innehåller principiella diskussioner om frågor som rör upphovsrätten. Det var ingen större skillnad om det var en enskild person, en ideell organisation eller en företagare som gjort övertramp, Astrid Lindgren hävdade alltid rätten till sina skapelser. Riktigt irriterad kan man utläsa att hon blev då syndarna var företag och organisationer som borde veta bättre. Då skröder hon inte orden. Ett brev till ett förlag börjar så här: ”Det är länge sen jag blev så genomförbannad som när jag läste det här antologiförslaget du har skickat mej.” Efter en saklig motivering av orsakerna till ilskan avslutas brevet: ”Av detta hoppas jag du förstår att jag inte, vare sej nu eller framledes, vill ha någon julberättelse publicerad av [ert förlag]. Med tillönskan om vackert väder.” – Ord och inga visor och inget utrymme för feltolkning!

Vanligen var Astrid Lindgren mycket tillgänglig både för journalister och för sina beundrare, trots att hon helst ”ville vara ett litet djur i skogen”, som hon vid ett tillfälle skriver till sin väninnan Elsa Olenius. Vare sig de skrev, ringde eller personligen sökte upp henne bemöttes de oftast både vänligt och generöst. Någon enstaka gång kan man dock utläsa av ett bevarat brevsvaret att tålmodet tröt; En tysk far är mycket upprörd och undrar hur den berömda barnboksförfattaren kan förmå sig att öppnat returnera paketet han skickat, trots att han har lovat sin sjuke son böcker som Astrid Lindgren egenhändigt har signerat. Hur kan hon göra så mot ett barn? Svaret blir en noggrann och pedagogisk redogörelse för hur den en bra bit över 80-åriga författarinnan, som dessutom ser mycket dåligt, ska ta sig till postkontoret, stå i kö för att hämta ut paketet, bära hem paketet, öppna det, skriva sitt namn i alla böckerna, packa in allt i ett nytt paket, adressera det och ta sig till postkontoret igen för att sända det åter till Tyskland. Allt för att infria ett löfte som pappan givit sin son utan författarinnans vetskap! Och utan att han inser att han är en av hundratal som handlar på samma sätt.

När en ung journalist i början av 1980-talet ber om en intervju om Astrid Lindgren syn på barnuppföstran märker man tröttheten. Trots det behåller hon en mycket vänlig och humoristisk ton i sitt svar:

Om du visste vad folk tycker att jag ska göra de närmaste veckorna. Uttala mej om hurdan Jesus var som person [...] besvara ett 20-tal brev varje dag, därav en hopar som vill veta ”vad vill ni åstadkomma med era böcker”, ”Hur får ni inspiration till era böcker”, ”Hur kan man uppfostra barn genom böcker” o.s.v. i all oändlighet [...] vidare besvara nödrop från gammal mormor som påstår att ”min svärson missbrukar sina barn sexuellt”, besvara nödrop från flyktingchilenska som sitter i Kingston, Jamaica, och vill resa till Spanien, nödrop från svensk mor vars enda son drunknat, vilket tog hennes man så hårt att han fick en hjärtinfarkt och dog, ja, detta är en liten del bara ur de senaste veckornas skörd. [...] Alltså, jag *örker* inte med någon intervju av någon enda, inte om Jesus, inte om fantasi, inte om ”vad kan du ge föräldrar för råd om hur de ska behandla sina barn”, förstår du att man till sist blir galen och att varje ny grej lägger sig som det yttersta halmstrået på åsnan.¹³

Astrid Lindgrens arkiv i KB har – som framgått – mycket att berätta om författarinnan själv, hennes verk och inte minst hennes läsekrets. Förhoppningsvis kommer det att stimulera till gi-

vande och spännande Lindgren-studier på olika nivåer och bidra till att kunskapen och förståelsen för Astrid Lindgrens unika livsgärning sprids och fördjupas än mer.

En person som har brevväxlat både med en kartin uppkallad efter Gösta Bohman och ett spiritistiskt medium förutom med författarkolleger, förläggare, illustratörer, översättare, forskare, kritiker, busschaufförer, journalister, direktörer, fackföreningar, politiker, präster, frisörer, filmkapare, teaterregissörer, barn, läkare, lärare, bibliotekariéer, en afrikansk kung och skogsarbetare med flera, med flera, den personen upphör man inte att fångas av.

Arkivförteckningen finns tillgänglig på nätet (www.ediffah.org). För övriga frågor, kontakta KB:s enhet för handskrifter, kartor och bilder (hkb@kb.se).

För att få tillgång till brev (utom okatalogiserade barnbrev) och stenogram krävs skriftligt tillstånd av donator. Kontakta Saltkråkan AB (www.saltkrakan.se) e-post: info@saltkrakan.se för tillståndsblankett.

NOTER

1. ”Ingrid Vang Nyman”, utställning som visades i Stockholm (KB) och Vimmerby 2003. I anslutning till utställningen gavs boken *Ingrid Vang Nyman* ut (Kungl. bibliotekets utställningskatalog; 139). 2007 visade KB utställningen ”Ingen liten lort. Astrid Lindgren som opinionsbildare” och Rabén & Sjögrens förlag gav i samband med detta ut en antologi med samma titel. Redaktörer var Lena Törnqvist och Suzanne Öhman-Sundén.

2. Emanuel Swedenborgs efterlämnade manuskript i Kungl. Vetenskapsakademien fick samtidigt samma status. Lena Törnqvist, ”Från vindslåda till Världsminne.” *Biblis*, nr 33 (2006), s. 42–49.

3. Lena Törnqvist, ”Ett märkligt illustrationsfynd”, *Biblis*, nr 44 (2008), s. 77–80.

4. Se bl.a. Helene Ehriander, ”Astrid Lindgren, förlagsredaktör på Rabén & Sjögren”, *Personhistorisk tidskrift* 2010:2, s. 121–39.

5. Se *Astrid Lindgren-sällskapets medlemsblad* 22 (augusti 2008), s. 2–5.

6. Lena Törnqvist, ”Astrid Lindgrens tidiga berättelser”, *Barnboken* 20, nr 2 (1997), s. 2–15.

7. År 2007 uppgav dåvarande företaget Observer att Astrid

Lindgren tillsammans med Svenska Ford och det svenska kungahuset var deras äldsta kund.

8. Beteckningen uppstod i Sovjetunionen då oppositionella underjordiskt spred förbjudna skrifter i kopior. Här rör det sig alltså om en tjeckisk översättning av *Bröderna Lejonhjärta* från 1981 (HS L 230:7:1:7), som inte fick publiceras för myndigheterna utan spreds underjordiskt i maskinskrivna, inbundna kopior. Den officiella tjeckiska översättningen kom först år 1992, efter Sammetsrevolutionen.

9. I stort sett samtliga titlar finns att studera i annat exemplar vid något svenskt bibliotek.

10. Sture Lindgren gick bort 1952.

11. Till barn räknas brevskrivare som går i skolan, även i gymnasiet. Systematiseringen av barnbrev rymdes inte inom projektet utan har skett på fritid under 2011 av artikelförfattaren.

12. Astrid Lindgren dog 28 januari 2002. Brevens som Kerstin Kvint ansvarat för har fått beteckningen ”KK-brev” (HS L 230:1:2:12–21) och ingår inte i förteckningen över brevmottagare utan har endast ordnats alfabetiskt.

13. Brev till Helene Bergman 1981-11-04. HS L 230:2.